



גליון 12

שבטי ישראל

תמוז תשפ"א

בסימון צום ותענית

הפינה
לצעירים

דמויות מופת
בעדות ישראל
ר' שלמה בן סעדיה

לקט הלכות
ומנהגים לשלושת
השבועות

תפילין בתעניות, האמנם?

מאת עותניאל מנצור - דוקטורנט
למקרא באוני' בן גוריון



בדברי רבנו הרמב"ם לא מצאנו התייחסות להנחת תפילין במנחה של תענית, ולא שום עידוד לכך, וכ"כ בהלכותיו: "ובְּכֹל הַצּוּמוֹת הָאֵלוּ אֵין מִתְרִיעִין וְלֹא מִתְפַּלְּלִין תְּפִלַּת נְעִילָה, אֲבָל קוֹרִין בְּתוֹרָה שְׁחֲרִית וּמִנְחָה בְּיַחַל מִשֶּׁה' (שמות לב,יא). ובְּכֵן אוֹכְלִין וְשׁוֹתִין בְּלֵילָה, חוּץ מִתְשַׁעָּה בָּאֵב".

ולעניין תשעה באב כבר סידר לנו זאת בהלכות תפילה, וז"ל: "בְּתְשַׁעָּה בָּאֵב בְּשַׁחֲרִית קוֹרִין כִּי תוֹלִיד בְּנִים' (דברים ד,כה) ומְפַטְרִין 'אָסֹף אֲסִיפִם' (ירמיה ח,יג), ובמִנְחָה קוֹרִין 'וַיַּחַל מִשֶּׁה' (שמות לב,יא) כְּשֶׁאֵר יָמֵי הַתְּעִנּוּת. ובְּשֶׁאֵר הַתְּעִנּוּת שְׂאֵנוּ מִתְעַנֵּין עַל מַה שְּׂאֵרַע לְאַבּוֹתֵינוּ - קוֹרִין בְּשַׁחֲרִית וּבְמִנְחָה: הָרֵאשׁוֹן קוֹרֵא 'וַיַּחַל מִשֶּׁה' אֲרַבְּעָה פְּסוּקִים, וְקוֹרֵא הַשֵּׁנִי וְהַשְּׁלִישִׁי מ'פָּסֵל לָךְ' עַד 'אֲשֶׁר אָנִי עֹשֶׂה עִמָּךְ' (שם לד,א-י)".

יוצא אפוא, שאין שום מנהג זכר בתעניות להנחת תפילין בדבריו של רבנו הרמב"ם. אך נראה לענ"ד שגם אליבא דרבנו הרמב"ם יש עניין בהנחת תפילין

בפתח הדברים

קוראים יקרים,
אנו שמחים להציג בפניכם גיליון 12 של עלון שבטי ישראל מבית מרכז מורשת הרמב"ם ועדות ישראל. גיליון מבית היוצר של המרכז המתחדש בעיר הקודש טבריה העוסק בימים אלו בהרחבת הפעילות ובמחקר אודות עדות ישראל השונות.

גיליונות עלון שבטי ישראל יעסקו בעזרת ה' בהיבטים שונים של תרבות, היסטוריה, הלכה ומחקר בעדות ישראל השונות. גיליון זה, מוקדש לחודש תמוז, בסימן תפילה ותענית. קריאה מהנה, אביטל לוי

**חומה נפרצת
רעשי מלחמה.**

**שלושה שבועות של בכייה.
על הארץ שאבדה.**

על מקדש שנחרב.

**על מלחמה בין אחים,
אוהבים.**

**בשנאה
של הינם**

מנהל תוכן: עותניאל מנצור
עריכה: אביטל לוי
עיצוב: רבקי שאולזון



ממחשבה בטלה בזמן הנחת תפילין, והרי אין יום ראוי יותר מן התענית שבו נהיה מעוטרים בתפילין שהן מביאות אותנו לדברי האמת והצדק. ע"פ הדברים הללו אנו מבינים את פסיקת הרמב"ם, וז"ל: "קדשת תפילין - קדשה גדולה היא, שכל זמן שתפילין על ראשו שלאדם ועל זרועו, הוא ענו וירא, ואינו נמשך בשחוק ובשיחה בטלה, ואינו מהרהר במחשבות רעות, אלא מפנה לבו לדברי האמת והצדק".

יש לציין שמנהג תימן בהנחת תפילין, בתעניות ככל הנראה לא תפס והשתרש,

בתעניות כפי שנראה להלן. וכ"כ רבנו הרמב"ם בהלכות תעניות: "יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהן מפני הצרות שארעו בהם, כדי לעורר הלבבות ולפתח דרכי התשובה, ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה, עד שנגרם להם ולנו אותן הצרות; שזכרון דברים אלו נשוב להיטיב, שנאמר: "והתודו את עונם ואת עון אבתם" (ויקרא כו, מ)". ע"פ פסיקה זו של רבנו הרמב"ם מובן מדוע דווקא בתעניות יש עניין מיוחד, היינו מצוות הנחת תפילין במנחה של תענית. זאת מתוך כובד ראש והרחקה

מנחה, אלא בזמן אמירת המילים 'למען ירבו ימיכם' בקריית שמע של ערבית, והוא מנהג מאז תקופת הגאונים, ובידי יהודי תימן נשתמר עד עצם היום הזה".

יש לשים לב שבעל ילקוט-משה סובר שהנחת תפילין בתעניות היא משום שאין שכרות, ואם אין שכרות ראוי לו לאדם להניח תפילין גם במנחה של תעניות, ושכן המנהג השמור עד ימינו ביהודי תימן. הדבר מחזק את דברי רבנו הרמב"ם שתפילין זמנם כל היום, ועל כן ברגע שהוא יכול לשמרם ולהתנהג עמם בקדושה עליו להניח, ושאל השואל ואמר: האם על האדם שידוע ביום חול שאין הוא בשכרות להניח תפילין במנחה? וצ"ע. וכ"כ הגר"י צובירי בפירושו לסידור 'כנסת הגדולה': "להניח תפילין בימי הצום גם בתפילת מנחה". וכן הוא מנהג יהודי עדן הקדום: "מנהגינו להתע"טף בטלית בתפילת מנחה, אמנם תפילין אין לובשים כי אם בתענית ציבור".

ברם, יש לציין שלפי מהרי"ץ אין חיוב או מנהג בהנחת תפילין, שהרי לא הזכיר כלל וכלל את מנהג הנחת התפילין במנחה של תעניות. אך כפי שראיתי בדבריו של ד"ר משה גברא יש פתחון דרך דבריו של מהרי"ץ על ימי החול, שמשם אפשר להסיק על ימי התעניות, וכך כתב מהרי"ץ, וז"ל:

"טוב ונכון להדרר ללבוש תפילין במנחה וכתב של"ה דף קי"ב ע"א שנתפשט המ-

לפחות לא עד עליית היהודים ארצה. וכבר חקר, בדק ועמל ידידנו הרב אהרן קאפח במאמרו 'הנחת תפילין בתעניות – הטעם המסתבר' לבדיקת מנהג זה בסיי דורי תימן הקדומים והחדשים שאין שום זכר למנהג זה. וכן כתב ד"ר משה גברא בספרו 'מחקרים בסידורי תימן' שאין אזכור מפורש על הנחת תפילין בתעניות, ואין שום שינוי בין ימים אלו לימי החול. לעניין ט' באב: יש לציין שמסתבר שמנהג תימן הקדום היה להניח תפילין בשחרית של תשעה באב כמו בכל יום, שהרי לא ראינו שום התייחסות ושינוי מנהגים בשחרית של תשעה באב, לא בעניין התעטפות בטלית ולבישת התפילין, ולא החלפת שירת הים בהאזינו, ולאי אמירת ברכת כהנים, ואין אמירת סליחות תוך כדי העמידה וכיוצא בזה. וכתב הרב שלום נגר הביא בספרו 'תשובות הרב קאפח' עמ' קסו שמנהג הנחת תפילין בתעניות הוא מנהג קדום, ושזהו מנהג תימן.

ועוד העלה על הכתוב בעל ילקוט-משה שמנהג תימן הוא להניח תפילין במנחה של תעניות, ושיהודי תימן משמרים מסורת זו שנים רבות עד עצם היום הזה, וז"ל: "מנהג יהודי תימן בתעניות להניח תפילין גם במנחה, שכיון שאין שכרות בצום, מן הראוי להניח גם במנחה. ונהגו שלא יחלצו את התפילין מיד בסיום תפילת

המאה הי"ח, היא תקופת מהרי"ץ, המנהג הפשוט בתימן היה להניח תפילין בארבע הצומות בבוקר בלבד, כמו בכל יום רגיל, ולא היה נהוג להניח תפילין במנחה. זהו מנהג תימן הפשוט והקדום, בהתאם לרס"ג ולרמב"ם. המנהג להניח תפילין אף במנחה הוא מנהג מאוחר בתימן, והחל להתפשט בדורות האחרונים בלבד, במאות הי"ט והעשרים".

נהג בכל א"י ובכל מלכות ישמעאל להניח אפילו במנחה [...] גם אני הצעיר ראיתי מו"ז שהיה מניח דר"ת במנחה". ועל כך האיר את עיני ד"ר משה גברא בדבריו על דברי מהרי"ץ, וז"ל: "ברוך, שדברים אלו מתייחסים לחול ולא לתעניות, מ"מ, יתכן כי דברים אלו יצרו השראה ועידוד להניח תפילין גם בתעניות [...] נמצאנו למדים ע"פ המקורות שבידינו, כי עד הסוף

לחזור לתקנת הרמב"ם כדרך נכונה לקיום תפילת מנחה מקוצרת

נהוראי יהב



הרמב"ם, מגדולי הדורות בכל הזמנים, הגה פתרון יצירתי שיאפשר תפילה מכובדת בנוכחות ציבור גדול ועייף שמתקשה להתרכז בתפילה הארוכה - והוא שהש"צ שניחן בקול חזק, יתפלל בקול רם מתחילת התפילה עד סופה וכולם עמו מילה במילה בלחש. זהו לא רעיון לגמרי מחודש שכן כך התפללו בקהילות רבות במזרח את תפילת מוסף שלר"ה - "וכן ראינו המנהג בכל מקום שעברנו בו" (סי' רנו), בתקופה שלפני המצאת הדפוס שכן באין סידורים מצויים לכל, עדיף היה לוותר על תפילת הלחש הארוכה של המוסף שרק בודדים ידעוה על פה. דרך זו שהציע הרמב"ם בתשובותיו, שילבה את תפילת הצבור עם תפילת היחיד והיא בעיניו הדרך "היותר טובה והיותר ראויה באלו הזמנים" (סי' רנח). ואף שבדורות



קהלות (=שהגיעו למצרים לאחר הגירוש) שכולם מתפללים בלחש ואחר כך בחזרת הש"צ, כדין התלמוד, והרוצה לנהוג ולהתפלל תפלה אחת, עובר על מה שכתוב לא תגודדו", ועוד ש"אני מעיד מה שראיתי בעיני שהש"צ לא הגיע לחצי התפלה וכבר השלימו רוב הקהל וחזרו לדבר זה עם זה והדרן קושיין לדוכתא ונמצינו עוברין על דברי הגמרא והפוסקים ובעלי הקבלה ולא הועלנו כלום". וכנגד הטענה של טורח צבור הוא כותב: "שהרי יכולין לקצר ברחמנות שמרחמים על המתים אשר מתו זה כמה דורות שבזה מפסידים חצי זמן התפלה" (הצד). טענה נוספת שרדב"ז מעלה בתשובה אחרת(ח,לב) שלא נכון שהש"צ יתפלל את תפילת הלחש

ראשונים נהגו בני א"י ומצרים כתקנת הרמב"ם לא זכתה תקנתו זו לעדנה בכל קהילות ישראל, ובפרט בדורות האחרונים, למעט בקהילות יוצאי תימן וטוניס. וכבר ר"א בן הרמב"ם קובל על המערערים אחר התקנה: "ונתפרסם זה התקון במצרים כל ימי חייו ואחר מותו והוסר המכשול שהיו הצבור נופלים בו ולא חלק עליו שום אחד מחכמי דורו לפי שלא היה ביניהם אז לא איבה ולא קנאה ולא היה מי שהוא עני בחכמה מכניס עצמו בהוראה כמו שאירע בזמננו מן החולקים שחלקו על הסדורים והתקונים ההגונים שעשינו". השפעה גדולה היתה בדורות האחרונים לרדב"ז שכתב לבני המוסתערבים שנהגו כתקנת הרמב"ם לחדול מכך שכן: "כי בזמנינו יש הרבה

צריך לשאול צרכיו באמצעות אומר אותם בלחש. אמרתי לו מפני תקנתך אתה מקלקל את אחרים? ומי שרוצה לעשות כן צריך לדקדק תחלה אם יש שם מי שאינו יודע יתפלל הכל בקול רם להוציא את מי שאינו יודע (ח"ד סי' ה). וכ"כ מהרי"ץ (פעו"צ ג, קלז) שדרך זו לא תישר: "דבזה הוו תרתי דסתרן אהדדי- דבצד שאומרים ג' ראשונות ואחרונות בקול רם הוי תפלת צבור ובצד שאומרים האמצעיות בלחש הוי תפלת יחיד". מהרלב"ח מודה בקושי של הציבור להתפלל עם הש"צ מילה במילה בפרט כשהברכות האמצעיות נאמרות בלחש וקשה לציבור להיות מתואם עם הש"צ בג' הברכות האחרונות ובכ"ז ניסה ללמד זכות על מנהג מקומו. תשובה מתוקה מדבש כדרכו השיב הרב יוסף משאש לחזק מנהג בני מקומו להתפלל תפילה אחת בכל התפלות בשל המצב הרוחני הירוד אצלם שאל"כ קרובה חזרת הש"צ להיות ברכות לבטלה: "ותקנו שלש ראשונות בקול רם כדי שיעוררו הכוונה מעט בשלש ראשונות וגם בשביל אמירת הקדושה וכן שלש אחרונות תקנו לאמרם ש"צ בקול רם מפני שדרכו להתאחר מעט בתפלה תו והקהל שכבר גמרו יאמרו מודים דרבנן ובשחרית כדי שיאמר ג"כ ברכת כהנים ויענו אחריו אמן. ורבים גדולים

שלו בקול רם שזה בכלל המגביה קולו בתפילתו (ברכות כדב) אף שכוונתו לשמש כש"צ, ושם הוא מציע לנהוג בדוחק כדעת רב האי שהציבור יתפללו בלחש ואז הש"צ יחזור על התפילה כולל קדושה עד האל הקדוש בלבד (עצירה לא אסתטית בהחלט). כנראה שדבריו השפיעו על מרן השו"ע שהעתיק את הצעת רב האי בשולחנו רלב, א אלא שגם היא למרות שרב האי כותב עליה: "והכי נהוג רבנן במתיבתא כד דחיקא להו שעתא" הרי שלא נתאזרחו ובב"י ס' רלד מעיד ר"י קארו על מנהג אחר: אבל הספרדים אין נוהגים לחזור ש"צ התפלה במנחה אלא מתפלל ש"צ עם הציבור בקול רם ואומר קדושה וברכת אתה קדוש ואח"כ אומר האמצעיות בלחש עם הציבור ומתחיל רצה בקול רם וגומר תפילתו בקול רם. מהרלב"ח שישב בירושלם מעיד שכך הם מתפללים מנחה גם שלא בשעת הדוחק: "כד רכנו הספרדיים בשאר הימים" אף שהוא מכנהו "מנהג זר" (סי' טו). אך הב"י סי' רלד קובע שחכמי צפת בדור שלפניו "גזרו נידוי" למי שמתפלל מנחה מקוצרת שלא בשעת הדחק. גם על מנהג זה לומר את האמצעיות בלחש תמה רדב"ז: "ולא ידעתי טעם לזה המנהג ושאלתי את פי אחד משלוחי צבור ואמר לי מפני שהחזן

היחיד וכתב ר"א בן הרמב"ם שכך לא יעשה, א"כ מה הועילו בתיקון זה? לכן נפוצה בימינו הנהגת הרמ"א (רלב, א) בשם מהרי"ל לפיו הציבור יתפלל עם הש"ץ עד סוף קדושה ומשם ימשיכו כולם בלחש, אך לענ"ד גם מנהג זה אינו לשבח שכן בעצם מדלגים על רוב חזרת הש"צ. מנגד, גם התנגדות מוחלטת לקיצור תפלת מנחה כשיש יותר מעשרה כפי שכתב בילקוט יוסף ס' רלב והרב עובדיה ביחודה דעת ג, טז בפועל- אינה מעשית, כי ההכרח לא יגונה ולעתים יש צורך אמיתי לקצר ובפרט עבור תלמידי חטיבה צעירים וכיוצ"ב. ואם נשוב לתקנת הרמב"ם נבין שאין בה כל דוחק, שכן גם אם הש"צ מתפלל את תפילתו בקול הרי ז"ל השו"ע כקדב: "ש"צ שנכנס לבהכ"נ ומצא צבור שהתפללו בלחש והוא צריך לעמוד לפני התיבה לאלתר, יורד לפני התיבה ומתפלל בקול רם לצבור וא"צ לחזור ולהתפלל בלחש". וכתב המ"ב שכיון שמוציא אחרים י"ח בודאי מוציא גם את עצמו וכן "אין בזה משום קטני אמנה או משמיע קולו בתפילתו כיון דע"י הדחק הוא עושה כן". ואמנם כתב המ"ב שם שהלכה זו דווקא כשאין אחר שמסוגל לירד לפני התיבה אז ירד הוא- אע"פ שלא

וגאונים החזיקו במנהג זה ונתפשט ברוב ערי ישראל (שבאלג'יר) ואפ"שר בכולם" (מים חיים ח"א ס' מא). ובנוגע למובא בשם האר"י שמעלת חזרת הש"ץ גדולה ולכן נכון להקפיד להתפלל תמיד לחש וחזרה משיב הרב במשל נאה: "במחילת כבודם וכבוד תורתם וחסידותם, הם דומים לעני שבקש מהגזבר לתת לו אלף זהובים לקחת נזר משובץ באבני חפץ וכאשר שאלהו הגזבר מה לו ולכתר? השיב- כן שמע שלובש המלך. הלא כל פה ימלא עליו שחוק! כן הדבר הזה! חסידי הזמן הם עניים, רחוקים מחסידות האר"י החי ובני דורו זיע"א כרחוק מזרח ממערב, והם מבקשים לקיים החזרות מטעם שכך היה עושה האר"י!?! אף שנפשם יודעת מאד שבזה"ז אבדה הכוונה לגמרי לגמרי ונשארו הברכות לבטלה, וא"כ הזאת תקרא חסידות?" (מים חיים שם). ואם תקנת הרמב"ם בוטלה אצלם משום השמעת קול של הש"צ בתפילת היחיד שלו- נראה שהמנהג שנהגו בני מקומו גם הוא לא מוצלח לפחות בשני עניינים: א. הש"צ משמיע קולו בג' ראשונות וג' אחרונות ב. חלק מהתפילה נאמרת בקול כדין תפילת הצבור וחלקה בלחש כדין תפילת

במילה. ולא כמו המציאות שמתאר המ"ב בסי' קכד סעי' י לפיו זה בלתי אפשרי להתפלל עם הש"צ מילה במילה כי הוא "סס" או מבליע תיבות. ובזמן שהש"צ אומר לדור ודור נגיד גדלך יאמר כל יחיד אתה קדוש ויסיים עם הש"ץ כפי שכתב הרב קאפח ואין עניין זה הופך את התפלה כתקנת הרמב"ם לדבר שבדיעבד ובלית ברירה (ודלא כמארי חיים כסאר בשו"ת שלו סי' צג-צו וראה גם בשו"ת בית העזרי א, כא לרב ע' בסיס) אלא כדברי הרב קאפח פ"ח אות כז: "ניטיב לעשות אם ננהג בכנות עם עצמנו לפחות בגשתנו להתרצות לפני מלכנו, מלכו שלעולם, וננהג כפי שתקן רבנו זצ"ל וכפי שאנו נוהגים, כי זהו המנהג הרצוי שאין בו שום דופי כדברי רבנו". אכן הנהגה זו דורשת את המשמעת של הציבור, אך אין מקום טוב יותר מביכ"נ כדי להחזיר דבר משמעת זו לצעירי הצאן. ילמדו כל הבחורים איך לבטא נכון את מילות התפלה ולהתפלל בקול בקצב שקול ולא במרוצה ומכל זה נצא נשכרים.

התפלל תפלת לחש. אך מדבריו נוכל ללמוד את העיקרון שהיה כה פשוט ונהיר לרמב"ם והוא - שמי שמתפלל כדי להוציא אחרים י"ח מותר לו להשמיע קולו בתפילתו ובזה מוציא אף את עצמו, ומכ"ש בשעת הדחק שבזה אנו עוסקים כאן. ואף אם יתפלל היחיד י"ח בקול כדי להרגיל את בני ביתו בנוסח התפלה - מותר כפי שנהג רבי יונה (ירושלמי ד,א) וכן בס' החילוקים שלפי בני א"י מתפלל אדם בקול רם כדי להרגיל העם (סי' מג). ומכ"ש כאן. ולא בכדי התעקשו אנשי פראג לשמור על מנהגם זה להתפלל תפילה אחת בקול רם למרות החכם שעבר שם וביקש לבטלו כתיאור הריב"ש בסי' לו כי הוא מנהג נכון ואף נח לבריות. אלא שאם נבקש ליישם את תקנת הרמב"ם לא רק במרחב של בני עדת תימן יש להקפיד על שתים: א. שהציבור לא יסיים לפני הש"ץ אלא יתפלל עמו מילה במילה (כדי שלא יארע מה שארע בזמנו שלרדב"ז כמובא לעיל) בלא להקדים או לאחור (וע"י כך לא יצטרך לענות אמן על ברכת הש"ץ כדעת מהרי"ץ ומהר"י אביץ). ב. יש להקפיד מאד שהש"ץ יהיה בעל קול מורגל בתפילה ויתפלל בקצב אחיד שמאפשר לכולם להתפלל עמו מילה

פינת ההלכה



לקט הלכות ומנהגים לשלושת השבועות

-מתוך אתר ישיבה-

מיוחדות לציין את הצער והאבדן לות של שלושת השבועות, נהגו ישראל להימנע בכל שלושת השבועות מריקודים ומחולות, ונמנעים מלברך בהם 'שהחיינו'. יש מנהגי אבלות שנהגו במקצת הקהילות. יוצאי אשכנז וחלק מיוצאי ספרד, ובתוכם יוצאי מרוקו וג'רבא, נוהגים שלא להסתפר בשלושת השבועות. ושאר יוצאי ספרד נוהגים להחמיר בזה בשבוע שחל בו תשעה באב בלבד. וכן לגבי נישואין, נהגו יוצאי אשכנז ותימן ורוב יוצאי ספרד, שלא לערוך נישואין בכל שלושת השבועות, ושאר יוצאי ספרד מקילים בזה, ורק מראש חודש אב אין עורכים נישואין.

שלושת השבועות, שמתחילים מליל י"ז בתמוז ונמשכים עד תשעה באב, הם ימים של צער, שעליהם נאמר (איכה א, ג): "כָּל רִדְפֶיָהּ הִשְׁיגוּהָ בֵּין הַמְּצָרִים". ולכן המליצו חכמים לנקוט במשנה זהירות בימים אלו שמועדים לפורענות, למשל, ההולכים לטיול או לרחוץ בים, אף שתמיד צריכים להיזהר ולשמור את הנפש, בימים אלו יזהרו יותר (עי' איכ"ר א, כט). כדי לציין את אופיים של הימים הללו, תקנו חכמים לקרוא בשלוש השבתות שבין המצרים הפטרות העוסקות בפורענויות, ובשבע השבתות שאחר תשעה באב הפטרות של נחמה (שו"ע תכח, ח, עפ"י פסיקתא). ואף שחכמים לא תקנו תקנות

דמויות מופת בעדות ישראל

מאת: דוד חוברי



ר' שלמה בן סעדיה מנזלי (1610-1690)

הדיין האחרון שהיה בעיר צנעא לפני גלות מווע (1679), יצא עם הגולים ושב מהגלות לשכונה היהודית החדשה שהוקמה "ביר אלעזב". מונה לאב בית דין ראשון שממנו מתחיל רישום מדוייק של אבות ביל"ד ודיינים ששימשו ברבנות בתימן עד העליה לא"י. מהרי"ץ, שחי בדור שאחריו, מזכיר אותו בספרו "עץ החיים" בתחילת סדר תפילת שחרית של שבת ומעיד שהיה ראש ישיבה ודיין בקהילת קודש צנעא, עוד בטרם גלו למוווע ואף שב עם השרידים מהגלות ומונה לאב"ד.

ר' עמרם קורח, הרב הראשי האחרון ליהודי תימן בצנעא, מעיד בספרו "סערת תימן" (עמוד י"ד), שהוא ראה במו עיניו

שלושה שטרות בכתב ידו ובחתימתו של ר' שלמה מנזלי, שניים מלפני הגלות שאז היה דיין ואחד לאחר הגלות שאז היה אב"ד. (זמנם 87-1669). נוסח השטר הנ"ל ותרגומם מובא בסוף ספרו הנ"ל בעמ"קמ"ג-ק"נ מתוך הכתובים בשטרות אנו למדים על גודל חוכמתו ובקיאותו של ר' שלמה בתחומי הפסיקה וההלכה.

הנהגות ואורחות חיים בעדות ישראל השונות



טקס נישואין, יוצאי תימן, ישראל (הספריה הלאומית)

תיאור טקס האירוסין (קידושין):

בליל יום רביעי (אור ליום חמישי) החתן מולבש בביתו ע"י המארי בכותונת (קופטאן) לבנה ואבי החתן חובש לראשו כובע חדש, תוך ברכת הלל ושבח המיוחדים לכך. הרב עוטף את החתן בטלית ואחד השושבינים מגיש לרב אפר מוקלה בצלחת קטנה, ממנה לוקח הרב מעט באצבעו ונותן בראש החתן, במקום הנחת תפילין ואומר: "אם אשכחך ירושלים" וכו'. הקהל מגיב בהתרגשות ובעיניים דומעות ומיד פוצחים כולם בשירי הלל. באותה שעה מגיעה אם החתן לאולם והדרך נפתחת לכבודה. החתן צועד לקראתה אל פתח האולם, מבקש מאימו מחילה וסליחה מעומק הלב, מתכופף ונושק לברכיה. האם סולחת לבנה, מברכת אותו ומוסרת בידו מטבע שבה הוא יקדש את האישה (לא קידשו בתימן בטבעת). מעמד זה הינו מרגש במיוחד ומעיני כולם זולגות דמעות של גיל. משתם טקס זה צועדים החתן ופמלייתו לבית הכלה בליווי מוסיקלי וכל המוזמנים מלווים אותו בשירה ושמחה. בזמן שהטקס הנ"ל נעשה בבית החתן, בינתיים מוכנסת הכלה לחדר מיוחד בביתה שנקרא "אלכמה", כשהיא "משבכה" כלומר עדויה במכלול תכשיטי

כסף וזהב ומלובשת במיטב מחלצותיה. צמודה אליה אישה מומחית להל' בשת הכלות שנקראת "אלשארעה", עם עוזרות נוספות מושיבים את הכלה בחדרון זה, מדליקים נר קטן ונועלים את הדלת. המפתח נמסר לאבי הכלה. החתן מגיע בקול תרועות רמות ומתיישב בפתח החדרון כשהרבנים לצידי וכל האורחים מסביב ובתוך הבית. אז מופיעים אבי החתן ואבי הכלה כשהם עטופים בטלית מיוחדת. אבי החתן מוציא מכיסו את הכתובה המעוטרת מעשה ידי אומן ומוסרה לרב המקדש. הרב קורא את הכתובה כשהוא עומד וכולם, כולל החתן, יושבים. משסיים לקרוא את הכתובה מוסרה לידי החתן שנעמד על רגליו. הרב מקבל כוס יין מאבי החתן ומוסרו לידי החתן ואז הרב קורא את כל שבע הברכות והחתן חוזר אחריו פיסקה פיסקה. לאחר כל ברכה הקהל עונה אמן. בתום הברכות החתן שותה מהכוס ומוסרו לרב. הכוס ממולא שוב ביין והרב שואל את החתן אם יש לו מטבע כסף לקידושין והלה מוציא מכיסו מטבע כסף טהור (משקלה כ – 7 גרם), מראה לרב ולעדים שיודאו שאינו מזויף. המטבע מוחזר לחתן ואז הרב מקרא לחתן שאומר "מקודשת לי ומאורסת לי, אני החתן פלוני בן פלוני ואת הכלה הבתולה פלונית בת פלוני בכוס יין זה ובמטבע זה ובאלה תיכנסי לרשותי כדת משה וישראל" אבי הכלה פותח את דלת החדרון (כמה) והחתן מוסר את כוס היין לכלה בפני שני עדים. הכלה שותה מעט ומחזירה לו. אח"כ לוקח את המטבע שבידו ואומר לה "הרי את מקודשת לי בזה הכסף כדת משה וישראל" ומוסר את המטבע לידה. לאחר מכן מוסר לה את שטר הכתובה ואומר לה "קחי כתובתך" וכו'. הדלת נסגרת מאחוריהם. הרב והקהל פוצחים בשירת "אהוב מהר המור.. " אז יוצא החתן כשהרבנים והקהל מלווים אותו בחזרה לביתו. בזה נסתיימו טקס האירוסין (קידושין) וסעודת האירוסין ומעתה ואילך מרכז החתונה עובר לבית החתן.

בגליון הבא: תיאור שמחת החתונה בבית החתן ביום החמישי.

היסטוריית יהודי תימן

מאת: דוד חוברי

המאות ה' 16-17 בתימן

בשנת 1517 נכבשה מצרים ע"י תורכיה ומשבססו התורכים את שלטונם שם, הרשו לעצמם גם לחדור לתימן תוך כיבושן של ערי החוף ולסירוגין ערים נוספות בתוך תימן. שלטונם של התורכים בתימן לא היה אבסולוטי ולאורך השנים הם ראו עליות ומורדות.

באופן כללי ניתן לומר כי במשך כ- 400 שנה (1538-1918) שלטו התורכים במצרים לסירוגין. בתימן בכל אותן שנים לא פסקו המלחמות והמרידות בין התורכים למקומיים וברוב הזמן שלטונם היה סמלי בלבד והצטמצם בעיר הבירה צנעא בלבד, כשבכפריים שלטו המנהיגים השבטיים המקומיים. גם בין השבטים עצמם לא פסקו המלחמות שגרמו לסבל רב לאוכלוסיה המקומית בכלל וליהודים בפרט אעפ"י שהיהודים ניסו לשמור על נטרליות, בכל זאת הם נרדפו הן ע"י התורכים והן ע"י המקומיים, כשכל צד חושד שהיהודים תומכים בצד השני, במיוחד סבלו יהודי צנעא מפני ששם היה המרכז השלטוני ומשם התלקחו הקרבות ופעמים רבות העיר הובאה במצור, שגרם



איסלמית עתיקה האוסרת על קיום שתי דתות בכל חצי האי ערב, ומשום כך נגזר על היהודים להמיר את דתם או לגלות. גורם נוסף שדחף למימושה של החלטה זו היה ההתעוררות המשיחית בעקבות שבתאי צבי. רוב מוחלט של יהודי תימן העדיפו את ההגליה על פני ההמרה ויצאו לגלות מוזזע בחבל ארץ שכוח אל, בו החיים קשים ממשוא, הן מבחינת האקלים והן מבחינת השממון והצחיחות. אכן, כשני שלישי מיהודי תימן קיפחו את חייהם במהלך גלות זו שארכה כשנה וחצי. כל בתי הכנסת הוחרבו ע"י המוסלמים או שנמכרו בפרוטות. כל אוצרות כתבי היד העתיקים ומגילות היוחסין אבדו או נגזלו ע"י המוסלמים.

מאחר שגלות זו הטביעה את רישומה החזק והטראומטי במשך שנים רבות על יהודי תימן, נותרו בידינו תעודות ורישוי מים המתעדים תקופה קשה זו. החל בר' שלום שבזי שהקדיש לכך מספר שירים וכלה בהסטוריונים יהודים מקומיים שגדלו בדורות מאוחרים ושמעו את הסיפורים מפיהם של הזקנים ולפיכך תיעדו זאת בכתביהם.

על תאורה המדכא של גלות מוזזע בגליון הבא.

למותם של רבים הן מהרעב והן מהחרב. המצב החמיר במיוחד במאה ה' 17. בשנים 1729-1727 - מרדו אלקאסם ובניו בתורכים ואז נגזר על היהודים שמד. רבים נאסרו, עונו, נשדדו ואף המירו את דתם על מנת לשרוד. בתקופת שלטונו של המהדי אסמאעיל, בין השנים 1644-76, שוב חוזר הדבר על עצמו. בשנת 1673 נגזרה על היהודים "גזירת העטרות". עד אז היה מותר ליהודים להתלבש בבגדים נאים ולעטר ראשיהם בכיסוי ראש יפה. מעתה ואילך ועד שנת 1872, בה בוטלה הגזירה, נאלצו היהודים ללכת גלויי ראש. על כך אף רמז ר' שלום שבזי באחד משיריו: "מהתל עלי דתי/ובוזה לתורתי/והסיר עטרתו".

לאחר תקופה מסוימת הותר אמנם ליהודים לכסות ראשיהם, אולם רק בחתיכות בד ובמטפחות בלבד. בשנת 1676 גזר האימאם אחמד בן חסן על חורבן בתי הכנסת בכל ערי תימן ואסר אף את התפילה בציבור. שיא הרדיפות הגיע בשנת 1679 כשנגזרה על היהודים הגזירה הקשה ביותר בתולדותיהם - גלות מוזזע. הסיבה העיקרית לכך היתה מדיניות-דתית, הקנאות הדתית של השליטים המקומיים הושפעה ממטיפי דת קיצוניים שבקשו לתת תוקף מחודש למסורת

יחד שבטי ישראל

סיפורי עליה אותנטיים

— 1948 —

מבוסס על סיפור אמיתי

ברכה עוזרי נולדה בכפר דיבין שבתימן. הכפר היה ערבי ובו שלוש משפחות יהודיות בלבד. התפילות היו נערכת בבית בגלל שלא היה מניין.

העיר הקרובה ביותר לכפר בו גדלה ברכה נקראה עראם. למסע לארץ ישראל יצאה משפחתה של ברכה כשנה לאחר קום המדינה.

את הדרך עשתה המשפחה על חמורים, עם עצירות רבות בדרך. לאחר טלטלות רבות הגיעה המשפחה לארץ ישראל. כאן בנתה את ביתה בפרדס חנה, שהחלה את דרכה כמעברה לעולים החדשים והיום - גדלה והתפתחה והפכה למשגשגת.

מבצע על כנפי
נשרים סרקו את
הקוד וקראו על
המושג בהרחבה



עולים מתימן



פינת המתכונים

גונדי

גונדי צדו למ של קציבות פרסיות נפוצות מאוד. את הקציבות האלה מבלים בתוך מרק ירקות. אבל - חשוב לדעת שהן מכילות חומום ולכן אם הקציבות יפיו אמורה מיומיום במרק המרק עליו להחמיץ או להתחיל להסוס... כי חומום מתקלקל מהר...
 גונדי, קציבות טעיונות מופלאות מייצגות באאווד את המטבח הפרסי. יש הפופים אבל אותן עם הארזי, יש כאלה שמבלים אותן בלי הארזי אלא מצדיפים אפסיל ארזי בצד...
 אבל הקציבות חייבות אבוב במרק.
 כאן מובא המתכון לקציבות גונדי פרסי במרק ירקות או צוף עלי, טווח עם הארזי בגונדי...

אם רוצים להפיל את המרק בצוף, מומלץ מאוד!!... כל חלק של צוף...

גונדי - אוסן הפכר

אליהם היטב את כל חומרי הקציבות יחד, עד להתקבל צבוק אחיד לנח אריבוד. מוסיפים את הארזי פלא מבושל להצדובת הקציבות וממליטים אולם כדי לימתץ היטב עם המצדובת קורצים בדורים מהמצדובת של הקציבות ומניחים בצדונות במרק כדי לימתלו היטב. יש לצבור להארזי הקציבות צריק אלהבול ולהתרכב טוב

המרק מתבשל עם הקציבות כ-40 דקות. לא אעבה יותר מדוי לא יתפרקו.
 גונדי - קציבות במרק- טעיו, מלביץ, בריא ומומלץ לתי החורף. בהתאבות

חמק: את המתכונים מתכונים לפי צדו

גונדי - המצרכים לקציבות

500 גר' בלר בדוד טחון

500 גר' בלר צוף טחון

3 כמות למן

1 בלר חמק דק דק

כוס ארזי חומום טחונים (ניתן לקנות "קמח חומום")

3 כמות ארזי בסמטי לא מבושל.

תבלינים: כף מלח, כמות כרכום, כמות טחון, כמות פלפל לבן.

אמק

יש אבל את המרק חק כדי הכנת הקציבות. המרק צריק אבול: בלר חמק גס, דלעות ארזי חומום (קפואים, או לאחר להלשו כל האלה), ארזי, תבוח אדמה, קלוא, פטרופזייה, כוסברה, למיר. התבלינים: 1 כף מלח
 1 כמות פלפל חורף 1 כמות כרכום, 1 אימון פרסי.

לדוד שיר ומזמור / ר' דוד חסין אביחצירא

תרחם ציון תבנה חומות ירושלים

נורא תהלות עושה פלא קבץ נדחי שָׁה
פְּזֹרָה יִשְׂרָאֵל ס' - ביבות ירושלים

חכמים מחכמים גדולים ועצומים
רבים וכן שלמים ישבו בירושלים

סנהדרין בהמלה יושבי גרן עגלה
עמם כל הכתוב ל- חיים בירושלים

ישועתה קוינו ושמע בארצנו
פצחו יחדיו רגנו חרבות ירושלים

לְדוֹד שִׁיר וּמִזְמוֹר בְּתוֹךְ וּבְמִצְלָתֵימָם
יִסֻּדְתוּ עַל הַר הַמְּזוֹר צְבִי יְרוּשָׁלַיִם

דִּירַת קִדְשׁ נִבְחָרָה מִמְּנָה תִצָּא אוֹרָה
זו תזרה מפארה הבת ירושלים

וּבָה יַחַד נִמְצְאוֹת כָּל מַדּוֹת טוֹבוֹת נְאוֹת
כִּי אֱלֹהִים צָבָאוֹת בּוֹחֵר בִּירוּשָׁלַיִם

דְּרָשׁוּ לְאֵל קוּוּ לוֹ כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל כְּלוּ
הַתְּפַלְלוּ שְׂאֵלוּ שְׁלוֹם יְרוּשָׁלַיִם

בַּחֲסֵדְךָ שׁוֹכֵן סְנֵה כְּמָאֵז אוֹתִי תִקְנֵה

להאזנה לפיוט בנעימה
סרקו את הקוד



הָהָרָה חָמַד לְשִׁבְתוֹ שֵׁם יִשְׂרָאֵל שְׂכִינָתוֹ
בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ בְּתוֹ- כִּי יְרוּשָׁלַיִם

רְנוּ פִּצְחוּ זְמְרוּ הָרִים שְׂאוּ בְשָׂרוֹ
קְרְאוּ שְׁלוֹם דַּבְּרוּ עַל לֵב יְרוּשָׁלַיִם
נִקְמָה חָגוּר שְׁנַס פִּימִי צֵאתִי מִחֲנֹס
נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל כָּנַס בּוֹנָה יְרוּשָׁלַיִם

מעובד מתוך האתר: הפיוט והתפילה

נִין לְיִשִׁי הַלְחָמִי יְבִשֶׁר לְבַת עַמִּי
כָּא אֹרֶךְ עוֹרֵי קוֹמִי שְׁבִי יְרוּשָׁלַיִם

חִזַּק עִם מֶה רָפָא אֶל יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל
וּבֵא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל גְּאֹל יְרוּשָׁלַיִם
בְּגִיל וּבְעֵלִיזוֹת נִזְכָּה יַחַד לַחֲזוֹת
מֵרַב אָדָם פְּרִזּוֹת תֵּשֵׁב יְרוּשָׁלַיִם

רַב טוֹב שְׁמָה אֲשַׁבְּעָה מִמַּעֲיָנִי הַיְשׁוּעָה
עוֹמְדוֹת רְגֵלֵינוּ בְּשַׁע- רֵיף יְרוּשָׁלַיִם

אֶל תִּחַרְשׁ אֶל תִּדָּם לְגוֹיִם שְׂרַפוּ הַדּוֹם
גַּם תִּזְכֹּר לְבִנְיָ אָדָם אֶת יוֹם יְרוּשָׁלַיִם

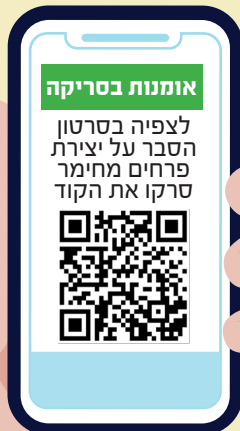


הפינה לצעירים

תפזרת קיץ

ק	י	צ	מ	נ	ה	כ	ס
ר	ח	ש	י	ט	ע	י	נ
ט	צ	מ	צ	מ	נ	ה	ד
י	מ	ש	א	י	ח	צ	ל
ב	נ	ה	א	ר	ב	ט	י
מ	י	מ	כ	ו	ב	ע	מ
מ	ב	ר	י	כ	ה	י	מ
צ	ח	י	ע	ט	ר	י	ח

קיץ/ שמש/ קרטיב/ מים
 קובע/ סנדלים/ בריכה/ ים



חובס

מה יש לכם אומר על כה אחרי שנה
 מלאת חובסים?

נראה שכבר למדנו מה צושים בהם.
 כה הזמן להזכר שוב כמה שאנחנו
 אוהבים לעשות, התחבובים, בפיצוליות
 משתובות עם חברים או אחים או אולי
 בני דודים.

החובס הארוך שהיה לנו במהלך השנה
 אולי את כולנו לחשוב בצורה יצירתית.
 הנה הזמן לחזור לכה, בכיף.
 לא להצביר שעות מול המסכים, ולתנת
 מכל רגץ.

אם יש לכם רציונות מיוחדים שתצבו
 להשגת אותנו נשמח שתכתבו לנו במייל.
 אנחנו באחים שאתם כבר אלוהים
 ככה..

אם תהיה לכולנו חובסה מהנה וקטנה
 שקט ובטוח.

הפינה הזו היא בשבילכם,
 ואני רוצים שתכתבו לנו על
 מה מעניין אתכם שנכתוב כאן
 בעלונים הבאים. אתם יותר
 ממוזמנים לכתוב לנו למייל:
edotlyeladim@gmail.com

